

DOI: 10.31866/2410-1311.40.2022.269369

УДК 39:329.733:355.012(477)"364"

АРХЕТИПНО-НАРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО СОЦІОГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гаврилюк Алла Михайлівна

*Доктор наук з державного управління, доцент,
ORCID: 0000-0003-2743-0409, e-mail: etnosvit24@ukr.net,
Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Для цитування:

Гаврилюк, А.М. (2022). Архетипно-нарративний підхід до соціогуманітарного розвитку України в умовах воєнного стану. *Питання культурології*, (40), 149-165. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.40.2022.269369>.

Анотація

Мета статті — презентувати авторське бачення ролі та значення національних культурних архетипів українського народу, що формують соціогуманітарний нарративний базис інформаційного простору спротиву та згуртованості громадян України у війні, яку розпочала Російська Федерація. Методологія дослідження зорієнтована на застосування архетипно-нарративного підходу як новітньої методології розуміння соціогуманітарного розвитку України на сучасному етапі; систематизацію основних груп архетипів за ступенем використання у вітчизняному науковому та інформаційному дискурсах; екстраполяцію нових напрямів діяльності представників жіночих та чоловічих архетипів українського народу, що є типовими для умов воєнного стану в Україні. Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні архетипно-нарративного підходу як новаторського дослідницького та пріоритетного напрямку духовно-культурного розвитку України в умовах воєнного стану, спрямованого на виявлення індивідуального та колективного несвідомого в сукупному образі українського народу, який демонструє небачені приклади мужності, єдності, незламності та героїзму крізь призму прояву національних культурних архетипів. У дослідженні схарактеризовано та презентовано новітні нарративи соціогуманітарного розвитку України під брендом країни гідності, незламності, волі та свободи. Висновки. Доведено, що національні культурні архетипи визначають світогляд українського народу і в умовах надзвичайних ситуацій працюють як міцна броня плекання та захисту національної ідентичності, соціогуманітарна аура нації та простір поширення новітніх нарративів України у війні проти держави-окупанта. Обґрунтовано, що не змінюючи своєї природи, архетипи не викорінюються з індивідуального та колективного несвідомого, а забезпечують тяглість поколінь, зберігаючи і трансформуючи фундаментальні цінності етносу.

© Гаврилюк А. М., 2022

Стаття надійшла до редакції: 08.08.2022

Ключові слова: архетип; наратив; національна ідентичність; соціогуманітарний розвиток; воєнний стан в Україні

Вступ

Довготривалі періоди російського поневолення українців споконвічно руйнували нашу національну ідентичність, «переорювали» інтелектуально-культурну мапу країни, безжалісно викоринювали етнічну самобутність, нищили політичну, культурну, наукову, освітню, військову еліту країни, залишаючи щоразу глибокі «шрами» на історико-культурному обличчі нашої держави.

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, кардинально змінила набір ціннісно орієнтованих поглядів українських громадян на поточні події, переформатувала свідомість та актуалізувала запит на споконвічні питання: «Хто ми?», «Звідки наше коріння?», «В чому наша сила?» та ін. Звісно, для прогресивних українців цей вибір постав давно і за роки незалежності їм (нам) вдалося значно зміцнити та утвердити свою національну ідентичність (мову, віру, волю, культуру, свідомість, світогляд та інші цінності); виплекати її у власних дітях та активній студентській молоді, небайдужому оточенні; викоринити зайве імперське (російське) та з чіткою громадянською позицією протистояти російській агресії в Україні.

Проте значна кількість співвітчизників цей крок зробила саме цьогоріч, в критичній ситуації нових українських реалій, викликаних воєнним станом, запровадженим Указом Президента України від 24.02.2022 року №64/2022 (Президент України, 2022). Це зумовило створення в нашій державі потужного пласта національного спротиву та єдності, сформованого з українських та іноземних громадян, які поповнили ряди Збройних сил України, територіальної оборони країни та інших військових формувань. Вся країна мобілізувала фізичні, духовні, фінансові, інтелектуальні, інформаційні, технологічні та інші ресурси на різних фронтах (військовому, волонтерському, медичному, духовному, мовному, культурному, науковому, комунікаційному, сільськогосподарському, логістичному, комунальному тощо) і презентує світові в умовах щоденних надзвичайних ситуацій синергію незборимого прагнення до вигнання ворога з території України та наближення Великої Перемоги.

Саме за таких обставин на несвідомому індивідуальному та колективному рівнях активно «запрацювали» споконвічні національні архетипи¹ українців — воля, гідність, свобода, героїзм, незламність, родина (батько, мати, діти, пращурі), батьківщина (мала, велика), храм, дім (материзна), любов до рідної землі (поле, степ, шлях), любов до людей тощо як міцна броня української національної ідентичності та соціогуманітарна аура нації, що формують простір поширення новітніх наративів² — інформаційних пріоритетів розвитку країни.

З огляду на це затребуваним та доволі актуальним є проведення наукових розвідок крізь призму архетипно-нاراتивного підходу, сформованого та засто-

¹ Архетип у перекладі з давньогрецької ἀρχέτυπον — прообраз, початок, давній слід, відбиток, форма, зразок.

² Наратив у перекладі з латини narrare — розповідати, пояснювати; з англ. і фр. narrative — оповідь.

сованого у цьому дослідженні на підставі аналізу публічної інформації, що поширюється через різні канали комунікації в Україні в умовах воєнного стану.

Для вітчизняних дослідників архетипний підхід є цілком сформованим науковим напрямом, що об'єднує представників політології, лінгвістики, культурології, менеджменту, державного управління, інших людинознавчих наук і стало певною новітньою візією розуміння вчення К. Г. Юнга (2012) на українських теренах. Учені передовсім спираються на теоретичні засади аналітичної психології, що дала змогу презентувати нове бачення на процеси сприйняття колективного рівня несвідомої частини нашої психіки через архетипи — вроджені універсальні структури, які формують базис і зміст такого колективного несвідомого.

Попри те, що архетип як науковий термін має первинну приналежність до психології, найперше, виокремимо представників вітчизняної філософської думки, серед яких: С. Кримський, Н. Ковтун, А. Макарова, В. Менжулін, М. Міщенко, Р. Поліщук, М. Попович, І. Процик, Т. Пуларія та ін. Ґрунтовно досліджуючи українську національну архетипіку, учені доходять висновку, що архетип — поняття поліфункціональне та універсальне, що створює передумови для активних наукових розвідок у царині людинознавчих наук. В окремий напрям групуються дослідження згаданих та інших учених, що присвячені питанням розгляду архетипів як «смыслового ядра соціокультурних процесів»; засобу збереження та передачі соціальної та національної пам'яті; базової категорії для формування нарративного підходу до розуміння та тлумачення сучасних процесів розвитку суспільства.

Наразі можна скласти бібліографічну мозаїку з досліджень вітчизняних учених, присвячених національній українській архетипіці. Орієнтуватимемося на соціогуманітарний підхід, що об'єднує представників із різних наукових сфер і представляє архетипи як масштабну методологічну та міждисциплінарну категорію, яка дає змогу позначити та зрозуміти джерела «вихідних даних», основи національних образів, цінностей та ідентичності національної спільноти (Міщенко, 2014, с. 19); сукупність духовно-культурних символів та образів етнічного буття, через які життя кожної людини наповнюється почуттям сенсу та доцільності (Любчук & Шостак, 2013, с. 39); усталену ієрархію (набір) та системне утворення, що тісно пов'язані із певними соціокультурними процесами історичного розвитку суспільства (Лісюк, 2001); наскрізні символічні структури культури, що асоціюють певний тематичний матеріал свідомого та підсвідомого функціонування людських цінностей (Кримський, 2001) та ін.

На тлі сучасного розвитку України особливого суспільного інтересу упродовж останнього десятиріччя набула класифікація чоловічих та жіночих архетипів, презентована О. Арестовичем (Verest, 2014) та К. Хоптинською (Задорожна, 2021). Автори переконані, що архетипні образи Панночки, Солохи, Мавки, Кайдашихи та Єзуїта, Турка, Варяга й Русина закодовані в національній українській ідентичності, в її глибинних культурних генах і проявляються у психології соціальної взаємодії, колективному несвідомому особливо гостро в умовах теперішньої російсько-української війни як синергія національного опору та згуртованості громадян України й світової спільноти у боротьбі проти держави-агресора.

З великої кількості наукових напрямів, що є наразі актуальними у вітчизняній архетипіці, звернемося у цій статті до архетипно-нарративного, який торкнеться

аналізу наративів воєнного часу, що активно поширюються у вітчизняних засобах масової інформації в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України.

■ Мета статті

Мета статті — презентувати авторське бачення ролі та значення національних культурних архетипів українського народу, що формують соціогуманітарний наративний базис інформаційного простору спротиву та згуртованості громадян України проти держави-агресора.

■ Виклад матеріалу дослідження

Від часів проголошення незалежності України у 1991 році прогресивна частина українського суспільства активно почала тяжіти до привнесення в тогочасну дійсність правдивих фактів про історичну минувшину та сподвижників українського національного духу; багаторівневе переформатування освітньо-виховного процесу; утвердження у суспільній свідомості оновлених наративів, здатних формувати громадську думку на засадах україноцентричності.

Озираючись на минулі 90-ті, початки та теперішні 2000-ні роки, можемо сказати, що незначна частина українських громадян тоді плекала інтелектуальне ядро національної ідентичності в цілому по країні і мала окремі локальні особливості сприйняття цих процесів. Проте з роками національний інтелектуальний спротив зростав і позначився активними заходами підтримки в цілому по країні подій Помаранчевої революції (2004), якій на межі кардинальних епохальних змін передувала студентська Революція на граніті (1990), та Революції гідності (2013–2014). І незалежно від часу історичних подій, щоразу українські громадяни різного віку, статі, віросповідання, етнічного походження, соціального статусу гуртувалися навколо національної ідеї бути вільними і незалежними. То в чому ж феномен такого незборимого прагнення бути собою і жити у вільній країні?

Нині погляди науковців, громадських діячів та пересічних громадян, хоча дещо і різняться, проте їх можна звести до спільного знаменника — упродовж тисячолітньої української історії ярмо поневолення сформувало і виплекало в українцях набір (сукупність) архетипів, які мають свої ознаки, що розвинулися до рівня унікальних національних культурних архетипів українського народу, крізь призму яких і формується відповідь на індивідуальне та колективне сприйняття навколишньої дійсності. «Архетипова орієнтація, — стверджує Р. Поліщук (2017), — виявляється як тотальна віра індивіда в правильності реалізації саме визначеної форми буття через власну діяльність» (с. 185). Ці процеси також вдало підмічає А. Макарова (2020а), яка наголошує на важливості використання архетипного підходу як нового погляду на соціальну реальність та інструменту пошуку інноваційних наукових досліджень.

Попри те, що архетипи закладені глибоко ментально в генетичному культурному коді нації, їм властива динамічність та адаптивність, що проявляються під впливом суспільно-політичних та соціально-економічних обставин. Не змінюючи своєї природи, архетипи «вибухають» новими сучасними проявами в індивідуальному та колективному несвідомому.

Доведеним практичним і водночас науковим фактом є те, що «вбираючи в себе найважливіші історико-соціокультурні смисли, архетипи мають властивість відновлення в потрібний момент для розв'язання питань, з якими пов'язана не лише сучасність, а й майбутнє» (Поліщук, 2017, с. 185).

Пригадаймо хоча б події Революції гідності, початку російсько-української війни у 2014 році, коли мільйони українців об'єдналися навколо спільного бажання творити новітню історію країни, побудовану на європейських цінностях. Вважаємо, що саме ці епохальні зміни дали надпотужний старт для формування нової архітектоники української національної ідентичності, в структурі якої чітко прослідковуються національні культурні архетипи українського народу. В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України вони «запрацювали» з новою потужною силою та визначають вектор соціогуманітарного розвитку країни натеper та найближчу перспективу (на шляху до Великої Перемоги) та у повоєнний період.

Використання архетипного підходу не є для нас новим і відображається в авторських наукових дослідженнях, зокрема у монографії (Гаврилюк, 2022), й торкаються впливу архетипів на розвиток українського етнічного туризму та його різновидів — генеалогічного, патріотичного, просвітницького, інтелектуального та ін.

Для кращого осмислення авторського підходу до класифікації національних культурних архетипів українського народу, що проявляються на тлі військових дій на території України, проведемо систематизацію основних груп архетипів за ступенем використання у вітчизняному науково-просвітницькому та інформаційному просторах як соціогуманітарного базису для формування новітніх наративів в умовах воєнного стану.

Говорячи про архетипи, найперше, важливо виокремити усталені їх різновиди: *загальнолюдські* (вогонь, вода, світло, земля-мати, небесний батько та ін.); *етнічні або духовно-культурні* (Богиня-мати, хрест, дім, герой та ін.), *культурні, засновані на культурних традиціях етносу* (серце, степ, поле, слово та ін.); *етнічної та національної свідомості* (воля, гідність, свобода, незалежність, героїзм, віра та ін.).³

Представлена групова класифікація (звернемося до її розлогої характеристики далі у тексті) на тлі російсько-української війни набуває особливої актуальності і «працює» на індивідуальному та колективному несвідомому рівні як єдиний інформаційний та культурний фронт.

Будь-який із представлених різновидів архетипів тяжіє до основ загальнолюдської, національної та етнокультурної спадщини. Природно, що архетипи еволюціонують і з-поміж універсального набору кожен етнос «актуалізує для себе лише певні одиниці, які проявляються через національні архетипи» (Северінова, 2013). Беззаперечно, етнічні та культурні архетипи створюють фунда-

³ Узагальнено на основі Енциклопедії етнокультурознавства. [редрада: Ю.І. Римаренко, В.Г. Чернець, Ю.С. Шемшученко та ін.] Київ, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Ч. 1. 552 с. та ін. джерел, поданих у бібліографічному описі.

мент національної культури, а з її протоміфології формується базис для національної свідомості суспільства (Кримський, 1998, 2006).

Архетипно-нарративний підхід розширює межі уявлення та сприйняття «специфіки трактування культури як архетипно орієнтованої системи різноцільових практик, в яких індивід орієнтується на підставі особливих, особистісно значущих архетипно-ціннісних установок» (Макарова, 2020b, с. 84, Макарова, 2020a) та забезпечує глибинне формування соціогуманітарного вектора сприйняття навколишньої дійсності. Відтак на національному ґрунті архетипи модифікуються та набувають ознак від носіїв культурного коду етносу.

Національні культурні архетипи мають свій вплив на світогляд українського народу і охоплюють значну частину суспільства; формуються і розвиваються насамперед через такі соціальні інститути, як сім'я, родина, а також заклади дошкільної, позашкільної та шкільної освіти, університети, громадські спілки, товариства тощо.

З початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України важливим завданням для державних інституцій стало наповнення інформаційного простору контентом, здатним підсилувати національну ідентичність українського народу і гуртуватися у боротьбі проти ворога, який прийшов у наш спільний дім — Україну. Саме крізь призму цього споконвічного архетипу, який уособлює простір ціннісно орієнтованого індивідуального та колективного несвідомого, почали стверджуватися й притаманні теперішньому часу національні наративи.

Усталеним є підхід до формування та тлумачення наративів, заснований на філософському підході, відповідно до якого наратив використовується не як опис подій і фактів, а, імовірно, «інструкція» до розуміння реальності. Сила наративу проявляється у легкості подання інформації, тому одними із найпоширеніших його форм є казки, легенди, перекази, які надовго закарбовуються у народній пам'яті. У наш час наративи набули дискурсивного характеру, коли панівним є не фактологічний матеріал, а форма і канали його передачі. Для «нової системи світовідчуття важливим стає живий міф — основоположний для набуття власної Батьківщини» (Мищенко, 2014, с. 7). І якщо для архаїчних традицій українців наратив «Родина є Україна» (рис. 3.2) мав сакральне значення, то в умовах сьогодення він набув нового актуального звучання.

Досить тривалий період українцям нав'язувався і знаходив відображення у міжособистісному спілкуванні наратив про дім як простір відокремленості від суспільного, що породило поширення суперечливої та зовсім непридатної для нашої спільноти тези «моя хата з краю». Для українців дім-хата-оселя споконвічно були особливо сакральним місцем, де не тільки продовжувався рід, а й плекалася мовна, культурна, релігійна, громадянська та інші види ідентичностей. Увесь інформаційний простір у родині формувався і обертався навколо вісі поваги, любові, пошани, працелюбності, звичаєвих та релігійних традицій, які домінують плекалися жінкою-матір'ю-Берегинею — головним архетипним образом української культури.

Світ материнської любові та виховання «вирізьблює» з нас особистість, збагачує духовно, окрилює емоційно, програмує на успішність. Попри розма-

їті регіональні відмінності в організації ужиткового простору, народнопісенної творчості, ментальних особливостей саме під крівлею дому як храму для душі й зароджується національна ідентичність (Гаврилюк, 2022, с. 239).

Саме навколо домашнього вогнища визначалося майбутнє синів і доньок, які у пошуках «щастя-долі» вирушали у широкий світ. Для українця споконвічно архетипною вважалася триада «Дім — Поле — Храм» як ознака «цілісності національного універсуму». В уяві українця Дім поставав святим доквіллям, його нішею в Універсумі. Поле — життєвим топосом людини як поле життя та простір розвитку. Храм — сакральність, святині етносу, його єдність і цілісність у категоріях земного та небесного (Кримський, 2006, с. 274). Ця споконвічна триада відповідає одночасно й ідеї соборності української нації.

Пошана і повага українців до жінки-матері як найвищої субстанції житейської мудрості, виховного ідеалу є священна й «вивищується з-поміж інших через сакральну сутність українського материнства, яке ототожнюється з загальноноспільним Батьківщиною» (рис. 3.2) (Гаврилюк, 2022, с. 238). «Стійкою в українській культурі є присутність архетипу «Матері». Це і символізація зародження життя, і творення світу, і витоки буття, що прослідковуються й на рівні мега-архетипу — України» (Міщенко, 2014, с. 5), з якого твориться наратив «Родина є Україна».

Невіддільним для української родини є архетип батька — мудрого, працелюбного, замисленого, натрудженого, але завжди настороженого, бо саме він зводить стіни свого дому як фортеці, як захисної стіни, як муру, що готовий протистояти ворогові. Цей правдивий образ, який нині стократ проявився в боротьбі з російським агресором, перекреслив поширений наратив «Моя хата з краю» на примусово видалене, проте логічне і перевірене часом продовження — «першим ворога зустрічаю» (рис. 1.1). Тому зовсім не випадково, що майже у перші тижні повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України в інфопросторі почав поширюватися актуальний наратив «Моя хата всюди» (рис. 1.2) як символ згуртованості, небайдужості, відповідальності та потужного національного спротиву загарбникам.



Рис. 1.1. Наратив «Моя хата з краю — першим ворога зустрічаю»



Рис. 1.2. Наратив «Моя хата всюди!»



Рис. 2.1. Система національних архетипів за К. Хоптинською



Рис. 2.2. Базові національні архетипи за К. Хоптинською

Беручи за основу класифікацію жіночих архетипів за К. Хоптинською (Задорожна, 2021) та рис. 2.1, 2.2, бачимо, як українські Панночки нині сердечно допомагають у госпіталях, турбуються про поранених, розбирають зруйновані

будівлі, активно волонтерять, екстраполюючи класичні риси свого архетипу на реальні події. Дбайливі господині Кайдашихи опікуються не лише своєю родиною, а й годинами ліплять вареники, варять борщ, печуть хліб, перуть білизну, в'яжуть маскувальні сітки, прибирають у приміщеннях і на вулицях тощо — лиш би нагодувати, зігріти теплом та увагою українських військових і всіх, хто цього потребує. Інтелектуальна та харизматична енергія Солох спрямована на постійне ведення перемовин, залучення міжнародної уваги до війни в Україні, організацію акцій підтримки українського народу та інших суспільних дій. Креативні Мавки невпинно наповнюють новими віршами, піснями, хореографічними композиціями, творами живопису, глибоким емоційним контентом соціальні мережі та можливі канали комунікацій. Водночас представниці кожного архетипу зустрічаються й серед захисниць України на різних ділянках фронту. Саме таким, на нашу думку, постає в сучасній реальності архетип української жінки — матері, Берегині, захисниці, дипломатки, медіаторки.

Презентовані О. Арестовичем (Berest, 2014) та розвинуті до рівня системи національних архетипів К. Хоптинською (Задорожна, 2021), чоловічі архетипи під час російсько-української війни знаходять відображення в нових реаліях. З-поміж Варягів, Єзуїтів, Русинів і Турків сформувалися потужні загони сил національної оборони країни. Нині ми їх бачимо на різних ділянках фронтів — військовому, волонтерському, медичному, дипломатичному, логістичному, будівельному, сільськогосподарському тощо.

Якщо «жіночі архетипи в нас більш давні за походженням і мають назву персонажів, то чоловічі походять з того, що на цій території в різний час залишали по собі багато різних народів. І цей вплив інших культур якраз відображений у їхніх назвах» (Задорожна, 2021).

У різні історичні періоди Україна боролася за свою територіальну цілісність. Територією країни жорстоко пройшлися «всі катки історії», тому український архетип Варяга-воїна сформувався як базовий, що жертвовно захищає свої кордони й першим зустрічає ворога. Як птахи у вирій, летять до неньки України її сини (й доньки) з усього світу і стають на захист країни від початку Революції гідності й дотепер. Сила національного спротиву підкріплюється інтелектом та раціональністю Єзуїта, який є і вправним воїном, і мудрим полководцем, і водночас кмітливим дипломатом. Потужну силу духовної підтримки на різних фронтах забезпечують Русини через діяльність армії капеланів, священників, волонтерів тощо. Їх віра та жертвність згуртовує громадян і створює захисний омофор у кризових ситуаціях. Окремий волонтерський фронт формує Турок, який завдяки особистій майстерній підприємливості та комунікабельності вправно поповнює запаси військової амуніції та надсучасної техніки, і у такий спосіб створює потужний фронт матеріальної підтримки.

Система національних архетипів за К. Хоптинською наскрізно пронизана українською національною філософією серця і втілюється у сучасному наративі «Україна — це одне велике серце, що складається із мільйонів сердець!» (рис. 3.1). Для нас, українців, сердечність є частиною нашої ментальності та духовності, яка, завдячуючи філософським поглядам Г. Сковороди, П. Юркевича, Д. Чижевського, М. Поповича, С. Кримського та інших учених, розвинулася

до рівня національної філософії і виявилася в архетипі, *заснованому на культурних традиціях етносу*. Цьогоріч у День Незалежності України Міністерство культури та інформаційної політики України презентувало досить емоційний ролик, наповнений текстовим змістом, що перегукується із найголовнішими *культурними архетипами національної свідомості*. Вслухаймося в них: «*Незалежність. За 30 років, певно, ми вперше разом зрозуміли ціну свободи. Ціну сили. Ціну нашої волі. Ворог ніколи не добереться до нашої душі, до нашого серця, до нашого уміння жити вільно, до нашого незламного права бути вільними. Незламної сили зберегти свою історію. Незламної волі на щасливе майбутнє. Майбутнє, за яке б'ємося. Б'ємося за нашу землю. Б'ємося за наших дітей. Б'ємося, як наше серце! Серце б'ється! Армія б'ється! Незалежність б'ється! Україна б'ється!*» (Ministry of Culture and Information Policy, 2022).

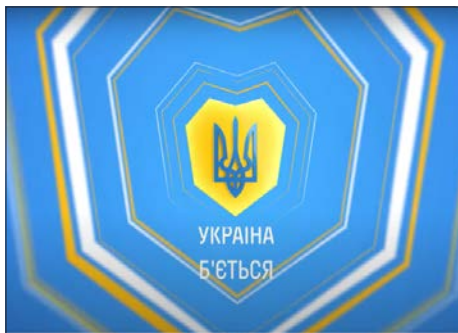


Рис. 3.1. Наратив «Україна — це одне велике серце, що складається із мільйонів сердець»



Рис. 3.2. Наратив «Родина є Україна»

Цей текст є досить символічним з огляду на те, що сформований зі значної кількості слів, які є архетипними в національній культурі українського народу: незалежність, воля, свобода, до яких варто додати гідність, героїзм, незламність, хоробрість, честь, сміливість, нескореність. Ці архетипи національної свідомості укорінені в наших генах як суцільне ядро української національної ідентичності. Гостро актуальними і дієвими вони стали від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, сформувавши потужний фронт масового героїзму та стійкості, що породило появу оновленого наративу героїчних міст.

Відповідно до указів Президента України (2022, №111/2022; №164/2022) такі міста, як: Волноваха, Гостомель, Маріуполь, Харків, Херсон, Чернігів, Буча, Ірпінь, Миколаїв, Охтирка отримали статус «місто-герой» (подано у хронологічній послідовності визнання). Це певним чином перегукувалося із радянською спадщиною, запровадженою у роки Другої світової війни. Проте досить швидко у повсякденні та від керівників держави почав поширюватися оновлений наратив «*Місто-герой. Місто героїв*». Оскільки місто — це не лише адміністративно-територіальна одиниця, а насамперед її мешканці — сміливі і безстрашні люди. На 43-й день повномасштабного вторгнення (7 квітня 2022 року) Президент

України виголосив своє звернення, у якому зазначив: «Бути сміливими — це наш бренд; будемо поширювати нашу сміливість у світі <...> Почнемо спеціальну глобальну кампанію. Будемо навчати світ бути не просто трохи, а на повну сміливими. Як ми, як українці» (2022).

Нові часи породжують нові символи, смисли, цінності. Незламною і нескороною назавжди увійде в історію кухонна шафа з м. Бородянки із керамічним півником, виробленим на Васильківському майоліковому заводі (рис. 4.1). Насправді цей факт є дуже показовим, оскільки породив цілу серію актуальних звернень, мемів, ілюстрацій, артоб'єктів тощо на кшталт: «Ти як? Тримаюся!» (рис. 4.2), «Тримаймося» (рис. 4.3). Знамениті артефакти після виявлення стали не тільки символом незламності та стійкості, а ще й символом перемоги — головної цінності теперішнього часу. Наразі їх передали до Національного музею Революції гідності. Так, уцілілий від обстрілів керамічний півник із м. Бородянки став символом непохитності української культури та віри у перемогу в сучасному інформаційному просторі (рис. 4.1–4.6 («Будь сильним, як ця кухонна шафа», 2022)).-



Рис. 4.1. Світлина пошкодженого будинку у м. Бородянка



Рис. 4.2. Ти як? Тримаюся



Рис. 4.3. Тримаймося



Рис. 4.4. Вулична скульптура «Півник із Бородянки», символ стійкості та незламності (м. Березне, Рівненщина)



Рис. 4.5. Кіт Інжир та васильківський півник із м. Бородянки

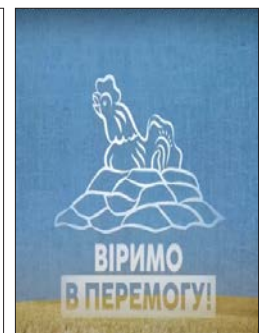


Рис. 4.6. Васильківський півник як символ перемоги

Важливими, своєчасними і потрібними стали інформаційні меседжі, які поширюються як ознака духовної єдності українців. У моменти найтяжчих випробувань непорушною стіною навколо України вибудовувався духовний фронт. Напевно, у жодні часи сучасної історії така кількість молитов не звучала в одночасні в країні, як тепер. Для українців віра завжди була і є духовною бронєю, яка не лише захищає, а й укріплює цінності, вселяє надію, зміцнює ідентичність (згадаймо триаду «Дім — Поле — Храм»).

Свідченням цьому є звершення представниками різних конфесій щоденних молитов за наших воїнів та увесь український народ. Традиційними майже у кожній родині стали молитви за нескорені міста і села України, її славних захисників та захисниць. У перші місяці повномасштабного вторгнення в загальнонаціональному телемарафоні «Єдині новини» звучали тексти молитов у прочитанні народними артистами України: С. Бокланом («Молитва за Україну»), Н. Сумською («Молитва за нескорені міста»), Н. Матвієнко («Молитва за міста віри») (рис. 5). Таким чином, актуалізувався ще один наратив воєнного часу: «Сильні у молитві українці». Наразі він доповнився висловом «*Віра. Надія. Любов*» і перегукується із перевіреним в умовах воєнного стану гаслом передвиборчої програми кандидата у Президенти України П. Порошенка у 2019 році — «*Віра. Мова. Армія*» — трьома духовними стовпами формування української національної ідентичності.

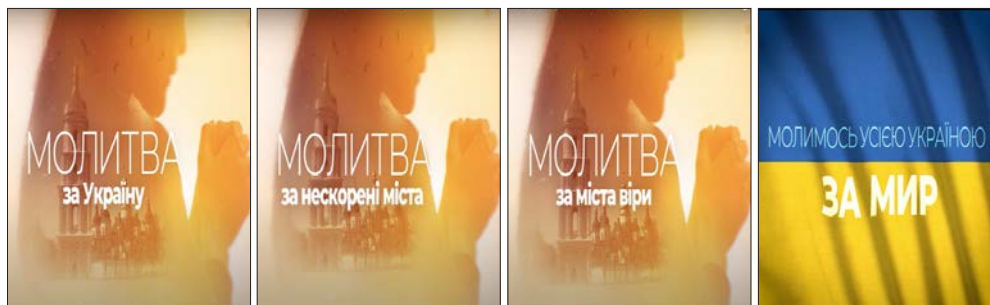


Рис. 5. Наратив «Сильні у молитві українці». Скріншоти відеоконтенту молитов, озвучених народними артистами України: С. Бокланом («Молитва за Україну»), Н. Сумською («Молитва за нескорені міста»), Н. Матвієнко («Молитва за міста віри»)

Представлений перелік наративів, народжених або утверджених в Україні в умовах воєнного стану, є лише коротким переліком найактуальніших із них, виокремлених у цьому дослідженні. Боротьба з державою-агресором триває і сильні духом, незламні, вільні українці гідно виборюють свою незалежність на всіх фронтах і беззаперечно вірять у результативність впливу на масову свідомість дієвого об'єднувального наративу сьогодення: «*Україна — країна гідності, незламності, волі та свободи. Україна переможе!*».

Саме такою наша держава увійшла в новий етап свого історичного розвитку і саме таким бачимо новітній бренд України, що чинить опір заради свободи — фундаментальної цінності українського народу та її національної ідеї (рис. 6).

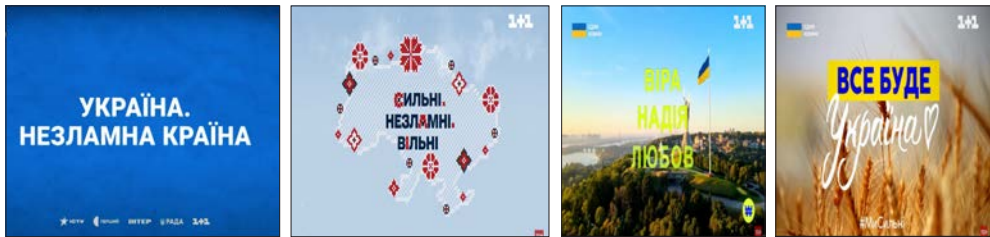


Рис. 6. Наратив «Україна — країна гідності, незламності, волі та свободи. Україна переможе!». Скріншоти із відеоконтенту загальнонаціонального телемарафону «Єдині новини»

Висновки

За результатами проведеного у статті аналізу наукових праць, публіцистичних матеріалів, нормативно-правових документів, відеоконтенту загальнонаціонального телемарафону «Єдині новини» застосовано архетипно-наративний підхід як новаторський для розуміння соціогуманітарного розвитку України в умовах воєнного стану. Доведено, що національні культурні архетипи, виокремлені у дослідженні, мають свій потужний вплив на світогляд українського народу і в умовах надзвичайних ситуацій працюють як міцна броня плекання та захисту української національної ідентичності, соціогуманітарна аура нації та простір поширення новітніх наративів України у війні проти Російської Федерації. Спираючись на запропонований підхід, формується широкий дослідницький дискурс щодо пошуку новітніх інструментів розвитку окремих сфер та галузей, зокрема сфери туризму, яку вбачаємо перспективною для проведення подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

- «Будь сильним, як ця кухонна шафа»: у Бородянці дивом вцілів посуд, який стоїть над прірвою (фото). (2022, 8 квітня). *TSN.UA*. <https://tsn.ua/ato/bud-silnim-yak-sya-kuhonna-shafa-u-borodyanci-divom-vciliv-posud-yakiy-stoyit-nad-prirovyu-foto-2031790.html>
- Бути сміливими — це наш бренд; будемо поширювати нашу сміливість у світі — звернення Президента Володимира Зеленського. (2022, 7 квітня). *Президент України*. <https://www.president.gov.ua/news/buti-smilivimi-ce-nash-brend-budemo-poshiryuvati-nashu-smili-74165>
- Гаврилюк, А. М. (2022). *Державна політика у сфері туризму в Україні: соціогуманітарний вимір* [Монографія] (2-ге вид.). Видавництво Ліра-К.
- Задорожна, О. (2021, 24 лютого). Нове трактування архетипів. *День*. <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/nove-traktuvannya-arhetyviv>
- Кримський, С. (1998). Архетипи української культури. *Вісник Національної академії наук України*, 7-8, 74–87.
- Кримський, С. (2002). Архетип. В *Філософський енциклопедичний словник*. Абрис.
- Кримський, С. Б. (2006). Архетипи української ментальності. В М. В. Попович (Ред.), *Проблеми теорії ментальності* (с. 273–299). Наукова думка.

- Лисюк, Н. (2001). Поняття архетипу в народній культурі. *Дух і літера*, 7-8, 262–276.
- Любчук, О., & Шостак, В. (2013). Феномен архетипу: трактування, прояви й роль у національній культурі. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки*, 11(260), 38–42.
- Макарова, А. (2020a). Архетип як предмет досліджень у сучасній українській гуманітаристиці. *Гілея*, 152(1), 171–177.
- Макарова, А. (2020b). Соціокультурні засади архетипно-ціннісного підходу до діяльності. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, 30, 84–90. *Visnyk of the Lviv University Philosophical Political studies*.
- Мищенко, М. М. (2014). Українські національні архетипи: від колективного несвідомого до усвідомленої національної ідентичності (до актуальності методології архетипічного аналізу). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філософія. Філософські перипетії*, 1130(51), 90–94.
- Поліщук, Р. (2017). *Культурна ідентичність як субстанційний чинник формування світогляду українського народу в епоху глобалізації*. Дисертація кандидата філософських наук, Львівський національний університет ім. І. Франка.
- Президент України. (2022, 24 березня). *Про присвоєння почесної відзнаки «Місто-герой України»* (№164/2022). <https://www.president.gov.ua/documents/1642022-41797>
- Президент України. (2022, 24 лютого). *Про введення воєнного стану в Україні* (№64/2022). <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
- Президент України. (2022, 6 березня). *Про встановлення почесної відзнаки «Місто-герой України»*. (№111/2022). <https://www.president.gov.ua/documents/1112022-41577>
- Северинова, М. Ю. (2013). Значення та роль архетипів у етнонаціональній культурі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2(1), 124–128
- Юнг, К. Г. (2012). *Архетипи і колективне несвідоме*. Астролябія.
- Berest, P. (2014, 7 липня). Український національний архетип. *TEXTY.ORG.UA*. https://texty.org.ua/archive-blogs/54522/Ukrainjskyj_nacionalnyj_arkhetyp-54522/
- Ministry of Culture and Information Policy (2022, 24 серпня). *Серце б'ється. Армія б'ється. Незалежність б'ється. Україна б'ється!* [Відео]. *YouTube*. <https://www.youtube.com/watch?v=XEZKij1FmFs>

References

- Berest, P. (2014, July 7). *Ukrainskyi natsionalnyi arkhetyp* [Ukrainian national archetype]. *TEXTY.ORG.UA*. https://texty.org.ua/archive-blogs/54522/Ukrainjskyj_nacionalnyj_arkhetyp-54522/ [in Ukrainian].
- "Bud sylnym, yak tsia kukhonna shafa": u Borodiantsi dyvom vtsiliv posud, yakyi stoit nad prirvoiu (foto) ["Be strong, like this kitchen cabinet": in Borodianka, dishes standing over an abyss miraculously survived (photo)]. (2022, April 8). *TSN.UA*. <https://tsn.ua/ato/bud-silnim-yak-cya-kuhonna-shafa-u-borodyanci-divom-vciliv-posud-yakyi-stoyit-nad-prirvoyu-foto-2031790.html> [in Ukrainian].
- Buty smilyvymy — tse nash brend; budemo poshyriuvaty nashu smilyvist u sviti — zvernennia Prezydenta Volodymyra Zelenskoho [Being bold is our brand; we will spread our courage in the world — President Volodymyr Zelenskyi's address]. (2022, Apr 7).

- President of Ukraine*. <https://www.president.gov.ua/news/buti-smilivimi-ce-nash-brend-budemo-poshiryuvati-nashu-smili-74165> [in Ukrainian].
- Havryliuk, A. M. (2022). *Derzhavna polityka u sferi turyzmu v Ukraini: sotsiohumanitarnyi vymir* [State policy in the field of tourism in Ukraine: socio-humanitarian dimension [Monograph] (2nd ed.). Vydavnytstvo Lira-K [in Ukrainian].
- Krymskyi, S. (1998). Arkhetypy ukrainskoi kultury [Archetypes of Ukrainian culture]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 7-8, 74–87 [in Ukrainian].
- Krymskyi, S. (2002). Arkhetyp [Archetype] In *Philosophical encyclopedic dictionary* [Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk]. Abrys [in Ukrainian].
- Krymskyi, S. B. (2006). Arkhetypy ukrainskoi mentalnosti [Archetypes of the Ukrainian mentality]. In M. V. Popovych (Ed.), *Problemy teorii mentalnosti* [Issues of the theory of mentality] (pp. 273–299). Naukova dumka [in Ukrainian].
- Liubchuk, O., & Shostak, V. (2013). Fenomen arkhetypu: traktuvannya, proiavy y rol u natsionalnii kulturi [The phenomenon of the archetype: interpretation, manifestations and role in national culture]. *Lesia Ukrainka Eastern European National University Scientific Bulletin. Series: Biological Sciences*, 11(260), 38–42 [in Ukrainian].
- Lysiuk, N. (2001). Poniattia arkhetypu v narodniy kulturi [Concept of archetype in folk culture]. *Dukh i litera*, 7-8, 262–276 [in Ukrainian].
- Makarova, A. (2020a). Arkhetyp yak predmet doslidzhen u suchasni ukrainskii humanitarystytsi [Archetype as a subject of research in modern Ukrainian humanities]. *Hileia*, 152(1), 171–177 [in Ukrainian].
- Makarova, A. (2020b). Sotsiokulturni zasady arkhetyпно-tsinnisnogo pidkhodu do diialnosti [Socio-cultural foundations of the archetypal-value approach to activity]. *Visnyk of the Lviv University Philosophical Political studies*, 30, 84–90 [in Ukrainian].
- Ministry of Culture and Information Policy (2022, August 24). Sertse bietsia. Armiia bietsia. Nezalezhnist bietsia. Ukraina bietsia! [The heart is beating. The army is fighting. The independence is fighting. Ukraine is fighting!] [Video]. *YouTube*. <https://www.youtube.com/watch?v=XEZKij1FmFs> [in Ukrainian].
- Mishchenko, M. M. (2014). Ukrainski natsionalni arkhetypy: vid kolektyvnoho nesvidomoho do usvidomlenoi natsionalnoi identychnosti (do aktualnosti metodolohii arkhetypichnoho analizu) [Ukrainian national archetypes: from the collective unconscious to the conscious national identity (to the relevance of the archetypal analysis methodology)]. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series "Philosophy. Philosophical Peripeteias"*, 1130(51), 90–94 [in Ukrainian].
- Polishchuk, R. (2017). *Kulturna identychnist yak substantsiinyi chynnyk formuvannya svitohliadu ukrainskoho narodu v epokhu hlobalizatsii* [Cultural identity as a substantial factor in the formation of the worldview of the Ukrainian people in the era of globalisation]. PhD Dissertation, Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
- President of Ukraine. (2022, February 24). *Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini* [On the introduction of martial law in Ukraine] (№64/2022). <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].
- President of Ukraine. (2022, March 24). *Pro prysvoiennia pochesnoi vidznaky "Misto-heroi Ukrainy"* [On awarding the "Hero City of Ukraine" honorary award] (№164/2022). <https://www.president.gov.ua/documents/1642022-41797> [in Ukrainian].

- President of Ukraine. (2022, March 6). *Pro vstanovlennia pochesnoi vidznaky "Misto-heroi Ukrainy" [On the establishment of the "Hero City of Ukraine" honorary award].* (№111/2022). <https://www.president.gov.ua/documents/1112022-41577> [in Ukrainian].
- Severynova, M. Yu. (2013). Znachennia ta rol arkhetyviv u etnonatsionalnii kulturi [The meaning and role of archetypes in ethno-national culture]. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 2(1), 124–128 [in Ukrainian].
- Yung, K. G. (2012). *Arkhetyvy i kolektyvne nesvidome* [Archetypes and the collective unconscious]. Astroliabiia [in Ukrainian].
- Zadorozhna, O. (2021, February 24). Nove traktuvannia arkhetyviv [A new interpretation of archetypes]. *Den*. <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/nove-traktuvannya-arhetyviv> [in Ukrainian].

■ AN ARCHETYPAL AND NARRATIVE APPROACH TO THE SOCIO-HUMANITARIAN DEVELOPMENT OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

■ Alla Havryliuk

■ *DSc in Public Administration, Associate Professor,*
ORCID ID: 0000-0003-2743-0409, e-mail:etnosvit24@ukr.net
Kyiv National University of Culture and Arts
Kyiv, Ukraine

■ Abstract

The purpose of the article is to present the author's vision of the role and significance of national cultural archetypes of the Ukrainian people, which form the socio-humanitarian narrative basis of the information space of resistance and cohesion of Ukrainian citizens in the war unleashed by the Russian Federation. The research methodology is focused on the application of the archetypal and narrative approach as the latest methodology for understanding the socio-humanitarian development of Ukraine at the current stage; the systematisation of the main groups of archetypes according to the degree of use in domestic scientific and informational discourses; the extrapolation of new areas of activity of representatives of female and male archetypes of the Ukrainian people, which are typical for the conditions of martial law in Ukraine. The scientific novelty of the article is to substantiate the archetypal and narrative approach as an innovative research and priority direction of the spiritual and cultural development of Ukraine under martial law aimed at revealing the individual and collective unconscious in the collective image of the Ukrainian people, which demonstrates unprecedented examples of courage, unity, resilience, and heroism through the prism of the manifestation of national cultural archetypes. The study describes and presents the latest narratives of the socio-humanitarian development of Ukraine under the brand of the country of dignity, resilience, will, and freedom. Conclusions. The study demonstrates that national cultural archetypes determine the worldview of the Ukrainian people and, in emergency situations, work as a strong armour for the care and protection of national identity, the socio-humanitarian aura of the nation, and the space for spreading the latest narratives of

Ukraine in the war against the occupying state. It is proved that, without changing their nature, archetypes are not eradicated from the individual and the collective unconscious, but provide continuity of generations, preserving and transforming the fundamental values of the ethnos.

■ **Keywords:** archetype; narrative; national identity; socio-humanitarian development; martial law in Ukraine



This is an open access journal, and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0.